

Konarski, Stanisław

Tomasz Strzembosz

Almanach Muzealny 5, 353-357

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

1987), stanowiący naukowe opracowanie tej niezwyklej kolekcji w części obejmującej obrazy olejne, rysunki, akwarele i grafikę.

Zmarła 15 grudnia 2003 r. w pełni sił twórczych.

Oprac. Stanisław Cieplowski

TOMASZ STRZEMBOSZ

Tomasz Romuald Strzembosz urodził się 11 września 1930 r. w Warszawie. Był synem Adama, warszawskiego adwokata, po II wojnie światowej radcy prawnego Centralnego Zarządu Kopalni Chemicznych, i Zofii z Gadomskich. Był bratem bliźniakiem: Adama - prawnika, profesora zwyczajnego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w latach 1990-1998 prezesa Sądu Najwyższego oraz Teresy - wybitnej działaczki katolickiej i społecznej¹.

Rozpoczął naukę w Warszawie, gdzie ukończył szkołę powszechną, a także, na tajnych kompletach, dwie klasy Gimnazjum im. św. Stanisława Kostki przy ul. Traugutta. Wybuch powstania 1944 r. zastał go wraz z rodzeństwem i matką w Milanówku pod Warszawą, gdzie przebywali na wakacjach. Pod koniec tego roku wraz z rodziną wyjechał do Krakowa, gdzie kontynuował naukę w V Gimnazjum. W lecie 1946 r. Strzemboszowie wrócili w okolice Warszawy i zamieszkali w Józefowie. Tomasz Strzembosz uczęszczał do Samorządowego Ogólnokształcącego Gimnazjum i Liceum w Falenicy, gdzie w maju 1949 r. zdał maturę. Będąc w klasie maturalnej, zapisał się - pod naciskiem wychowawcy - wraz

¹ Por. *Ziemiańscy polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, T. 6, Warszawa 2002, s. 174-175.

z prawie całą klasą do Związku Młodzieży Polskiej². Fakt ten zaciążył na jego dalszym życiu. W latach 1949-1951 odbywał studia historyczne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Już w pierwszym okresie studiów został zauważony jako wyróżniający się słuchacz, i to przez uchodzącego za surowego i oszczędnego w pochwałach mediewistę prof. Romana Grodeckiego³. Studiując, był równocześnie - w roku akademickim 1950/51 - praktykantem przy wykopaliskach prowadzonych na Wawelu. Jesienią 1951 r. przeniósł się na Uniwersytet Warszawski ze względu na specjalizację archiwalną, której nie było w Krakowie. O ile stosunki w krakowskim Akademickim Związku Młodzieży Polskiej były względnie liberalne, to w Warszawie organizacja ta była opanowana przez żywioły młodzieży stalinowskiej. Tomasz stał się od razu osobą „niepokorną” i „negatywną”. Ta opinia Związku czy też komórki partyjnej na Uniwersytecie zdecydowała, że - mimo doskonałych wyników w nauce - nie otrzymał zgody na studia magisterskie i musiał prze-rwać naukę po trzecim roku, otrzymując dyplom ukończenia studiów I stopnia (tzw. zawodowy) w zakresie historii⁴.

W październiku 1952 r. rozpoczął pracę w Archiwum m.st. Warszawy i Województwa Warszawskiego, a wkrótce potem został służbowo przeniesiony do Archiwum Głównego Akt Dawnych na ul. Długa 7. Tam w okresie od listopada 1952 do sierpnia 1953 r. porządkował, inwentaryzował i przeprowadzał brakowanie w następujących zespołach akt z XIX w.: Komisji Województwa Mazowieckiego i Rządu Gubernialnego Warszawskiego, Komisji Województwa Płockiego, Rządu Gubernialnego Kaliskiego oraz Płockiego Konsystorza Katolickiego. Przeprowadził też kwerendy archiwalne: do dziejów ruchu robotniczego i jego uczestników na Śląsku, do dziejów wsi w aktach Rady Stanu Królestwa Polskiego doby konstytucyjnej (1815-1830) oraz dotyczącą Michała Sędziwoja (1566-1636) - znanego polskiego alchemika - w księgach Metryki Koronnej⁵.

Wiosną 1953 r. koło Związku Młodzieży Polskiej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów przypomniało Strzemboszowi o jego członkostwie i zażąda-

² Strzembosz pisze o tym w książce *W stronę zachodzącego słońca*, Warszawa 2003, s. 221.

³ W aktach Muzeum Historycznego zachowała się opinia następującej treści: „Poświadczam niniejszym, że p. Tomasz Strzembosz, student III roku historii jest mi dobrze znany z ubiegłego roku akademickiego, jako jeden z najpilniejszych i najzdolniejszych studentów swego rocznika, wykazał tak w ciągu ćwiczeń semin [aryjnych], jak i przy egzaminie najlepsze i najpełniejsze opanowanie przedmiotu, największe postępy w odczytaniu i znajomości literatury, oraz wyraźne zamiłowanie i zapal do pracy naukowej. Uważam go za wartościowego kandydata na naukowca i proszę jego o stypendium archiwalne jak najgoręcej popieram./-/ prof. U.J. Roman Grodecki. Kraków 12 X 1951”.

⁴ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego:teczka akt studenckich, sygn. W.H.20130.

⁵ Teczka akt personalnych w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy: zaświadczenie prof. A. Stebelskiego.

ło współuczestnictwa w wyjazdach agitacyjnych na wieś, m.in. z hasłami antyreligijnymi. W tej sytuacji Tomasz Strzembosz zdecydował się wystąpić ze Związku, co uznane zostało za manifestację polityczną. Nie uległ groźbom nachodzącego go pracownika Urzędu Bezpieczeństwa, natomiast został w sierpniu 1953 r. natychmiastowo zwolniony z pracy w Archiwum. Pozostał tam jednak do końca 1953 r. – jako pracownik fizyczny zatrudniony w ramach prac zleconych⁶.

1 stycznia 1954 r. Strzembosz został przyjęty do pracy w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy, w którym wielokrotnie znajdowali azyl ludzie źle widziani przez władze komunistyczne. Przez pierwszy rok pracował jako asystent w Dziale Historii Warszawy Feudalnej, współpracując przy organizacji stałej ekspozycji muzealnej⁷. Po jej otwarciu (17 stycznia 1955 r.) przeszedł do Działu Naukowo-Oświatowego, w którym pracował do końca października 1966 r., początkowo jako instruktor oświatowy, a następnie jako st. asystent i adiunkt. Od początku swej pracy w Muzeum Tomasz Strzembosz był czynny w Radzie Zakładowej Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki, pełniąc kolejno funkcje: sekretarza, skarbnika, wiceprzewodniczącego, referenta kulturalno-oświatowego i referenta socjalno-bytowego.

W 1955 r. zmieniła się sytuacja Strzembosza: władze uznały, że eksperyment z niepełnymi studiami „zawodowymi” był nieudany. Wszyscy posiadający dyplomy „zawodowe” mogli się starać o podjęcie studiów zaocznych zakończonych pracą dyplomową i egzaminem magisterskim. Już w kwietniu tego roku Strzembosz złożył do rektora Uniwersytetu Warszawskiego podanie o otwarcie takich studiów, załączając dwie bardzo pozytywne opinie: dyrektora Muzeum prof. Janusza Durko i b. dyrektora Archiwum Głównego Akt Dawnych prof. Adama Stebelskiego⁸. Pozytywną odpowiedź rektora UW otrzymał w październiku 1955 r. Podejmując studia zaoczne, musiał zaliczyć po raz drugi wszystkie egzaminy zdane uprzednio na Uniwersytetach: Jagiellońskim i Warszawskim. Strzembosz uczęszczał na seminarium magisterskie prowadzone przez prof. Stanisława Herbsta; pod jego kierunkiem napisał pracę magisterską o tłumulcie warszawskim 1525 r.⁹, opartą wyłącznie

⁶ T. Strzembosz, *W stronę zachodzącego słońca*, jw., s. 221-223. W teczce akt personalnych Strzembosza przechowywanej w Instytucie Badań Społecznych PAN (sygn. 138) znajduje się pismo Naczelnej Dyrekcji Archiwów z 1957 r., podpisane przez dyrektora Henryka Altmana, stwierdzające że zwolnienie Strzembosza ze służby archiwalnej w sierpniu 1953 r. nastąpiło z przyczyn politycznych.

⁷ Kierownikiem tego działu była mgr Wanda Szaniawska, znakomita i pełna inicjatywy muzealniczka.

⁸ Podanie Strzembosza, a także opinie obu profesorów znajdują się w teczce akt studenckich przechowywanej w archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. W.H.20130.

⁹ Opinia prof. St. Herbsta: „Praca magisterska p.t. «Tumulst warszawski 1525» należy do lepszych rozpraw historycznych, napisanych pod moim kierunkiem... W oparciu o pogłębione poszukiwania źródłowe [autor] przekonywująco odtworzył i zanalizował społeczny charakter tumulstu. Na marginesie konkretnych zdarzeń warszawskich autor przedsięwziął rewizję schematu podziałów społecznych ludności miejskiej. Rozprawę oceniam jako bardzo dobrą./-/St. Herbst”. „Przyłączam się do powyższej oceny./-/A. Gieysztor 19 XII 1958”.

na źródłach łacińskich (notabene rozpoczynając pracę nad tym tematem, znał łacinę dość słabo). Egzamin magisterski zdał w marcu 1959 r.

Zaoczne studia Strzembosza nie wpłynęły na intensywność jego pracy w Dziale Naukowo-Oświatowym Muzeum. Opinie i sprawozdania zawierają wysoką jej ocenę, podkreślają zamiłowanie do pracy oświatowej i umiejętność nawiązywania kontaktu z grupami zwiedzającymi ekspozycje, a zwłaszcza z wycieczkami młodzieży szkolnej. W okresie od 1955 do 1958 r., oprócz oprowadzania licznych grup wycieczkowych, Tomasz Strzembosz wygłosił 180 odczytów o dziejach Warszawy, zorganizował 4 konferencje nauczycielskie i 5 seminariów dla młodzieży; organizował również wystawy oświatowe, m.in. dla szkoły im. Narczyży Żmichowskiej w Warszawie. W latach 1957-1958 współpracował też przy opracowaniu scenariusza i organizacji części wystawy stałej Muzeum poświęconej dziejom Warszawy w okresie drugiej wojny światowej (otwartej w 1958 r.), a następnie przy kolejnych wzbogaconych jej edycjach w latach 1960-1962¹⁰. Z tego okresu pochodzą jego pierwsze publikacje: *Wędrówki po Muzeum Historycznym w Warszawie. Pierwsze druki warszawskie 1578-1655*¹¹, *W sprawie kryteriów podziału społeczeństwa miejskiego epoki feudalnej*¹² oraz praca magisterska *Tumult warszawski 1525*¹³.

W końcu lat pięćdziesiątych zaistniały warunki, w których Strzembosz mógł zająć się tym okresem historii, który go najbardziej fascynował - dziejami drugiej wojny światowej. Pracując nadal w Muzeum Historycznym m. st. Warszawy, w 1958 r. uzyskał zgodę na porządkowanie dużego zespołu akt Kwatery Głównej Szarych Szeregów przechowywanego w Instytucie Historii PAN. Równocześnie zaczął spisywać i gromadzić relacje uczestników konspiracji wojskowej z lat 1939-1945. Dostęp do środowisk szaroszeregowych i akowskich miał ułatwiony dzięki małżeństwu z Marylą Dawidowską, siostrą Alka Dawidowskiego. Tomasz Strzembosz sporządził około 2000 takich relacji¹⁴.

Kilkanaście prac Strzembosza dotyczących warszawskiej konspiracji wojskowej 1939-1944, opublikowanych w różnych czasopismach w latach 1960-1966¹⁵, zwróciło uwagę Instytutu Historii PAN. Tomasz Strzembosz sko-

¹⁰ Teczka akt personalnych przechowywana w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy.

¹¹ „Stolica” 1955, nr 19, s. 13.

¹² „Przegląd Historyczny” 1958, z. 3, s. 568-573.

¹³ Wydawnictwo Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, druk PWN, Warszawa 1953. Praca Strzembosza była zalecana przez prof. St. Herbsta jako lektura dla studentów historii Uniwersytetu Warszawskiego.

¹⁴ Zbiór tych relacji, jak również inne materiały naukowe zebrane przez Strzembosza zostały po jego śmierci przekazane przez rodzinę do Archiwum Akt Nowych w lutym 2005 roku.

¹⁵ „Więź” zamieściła 8 artykułów, „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały II wojny światowej” - 5 artykułów, „Stolica” - 2 artykuły, „Kwartalnik Historyczny” i „Rocznik Warszawski” - po jednym artykule. Por. *Bibliografia publikacji, opracowań i książek prof. dr. Tomasza Strzembosza*, w: *Polska. Walka, opozycja, niepodległość*, Sandomierz 2000, s. 15-16.

rzystał z oferty Instytutu, podejmując w nim pracę 1 listopada 1966 r. Stało się to początkiem jego kariery naukowej, która – dzięki jego wrodzonemu uporowi, pracowitości i zacięciu do pracy historycznej, mimo przeszkód i trudności – w następnych latach doprowadziła go do katedry uniwersyteckiej¹⁶.

Oprac. Stanisław Konarski

STANISŁAW ZAMECZNIK

Stanisław Zamecznik urodził się w Warszawie 10 marca 1909 r. Jego talent artystyczny kształtowała początkowo Poznańska Szkoła Sztuk Plastycznych, do której uczęszczał w latach 1924-1928. Dojrzałość artystyczną zdobył w latach 1929-1938 podczas studiów na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Do mistrzostwa dochodził sam, łącząc nurt twórczy swojej działalności z pracą dydaktyczną w warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych i poznańskiej Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych.

Już przed II wojną światową dał się poznać jako niekonwencjonalny twórca architektury wystawienniczej, ekspozycji targowych i muzealnych. Był między innymi autorem oprawy graficznej polskiego pawilonu na Wystawie Sztuki i Techniki w Paryżu (1937) i wystawy „Warszawa Wczoraj, Dziś i Jutro” (1938). Nowatorstwo twórczości Zamecznika polegało na integracji wszystkich elementów składających się na ekspozycję, czyli: dzieła sztuki, sprzętów wystawienniczych, światła i przestrzeni, w której porusza się widz odkrywając treści zawarte w scenariuszu wystawy w sposób ściśle określony przez twórcę.

16 Pełny życiorys Tomasza Strzembosza ukazał się w „Roczniku Warszawskim”, t. XXIII, 2005.